

DOI 10.33190/0027-2833-311-2020-2-006

Колесник В.

**ГОВІРКА БОЛГАР С. ГОРОДНЬОГО (ЧИЙШІЯ), БЕССАРАБІЯ :
СЛОВНИК**

Одеса : Астропринт, 2019. 684 с. : іл.

Багатотомне видання «Болгарські говірки України» започаткували 1998 р. одеські мовознавці, дослідники болгарської діаспори в Болградському, Іванівському, Ізмаїльському, Тарутинському, Саратському та інших районах Одеської області — саме там проживає найбільша кількість нащадків болгар-переселенців, що розмовляють рідною мовою. Авторка цієї книжки, доктор філологічних наук В. Колесник опублікувала результати своїх лінгвістично-краєзнавчих експедицій і в попередніх томах — «Говірка болгар с. Кирнички, Бессарабія» (у співавторстві з З. Барболовою, 1998) та «Говірка с. Криничного (Чушмелій), Бессарабія» (2008). Рецензована праця присвячена мові болгар, що живуть у с. Городне (Чийшія) Бол-

© О. МАЛАШ, 2020

градського району — це восьмий том із запланованих двадцяти.

«Говірка болгар с. Городнього (Чийшія), Бессарабія» двомовна — українсько-болгарська, до неї вміщено також розлогу анотацію англійською мовою. Теоретичні засади дослідження викладено українською, практичну частину написано болгарською, а точніше — унікальною переселенською говіркою, що здобула в болгарській лінгвістиці назву чийшійської, з фаховими коментарями літературною мовою.

Книжка складається з передмови, невеликої лінгвокраєзнавчої статті, власне словника досліджуваної говірки й містить чималі зразки текстів, записаних авторкою та її асистентами-болгаристами в с. Чийшія від місцевих інформантів.

У передмові сказано кілька слів про історію заснування цього населеного пункту на початку XIX ст. болгарськими переселенцями. Дослідниця наголошує, що говірка, якою дотепер послуговуються болгаро-чийшіїці, належить до найцікавіших та найархаїчніших (с. 3). В. Колесник докладно розповідає про особливості організації досліджуваного матеріалу в цій книжці й наводить лаконічні та інформативні приклади-інструкції. Учена також окреслює подальші перспективи своїх мовознавчих студій — участь у створенні повного академічного словника болгарських говірок України (с. 4).

Стаття «Основні особливості чийшійської говірки» (с. 5–17) розширює й поглиблює краєзнавчу інформацію, наведену в передмові, про с. Чийшія, його географічну позицію, кількість населення та історію міграції болгар до Бессарабії, частиною якої була й Одещина. У мінімумі тексту В. Колесник уміщує максимум відомостей про стан дослідження чийшійської говірки в болгаристиці. Мовознавиця аналізує специфіку болгарського діалектного мовлення на всіх можливих рівнях — фонетичному, морфемному, лексичному (с. 6–8), морфологічному (с. 9), висвітлює й деякі лінгвокультурні маркери болгарського ідіому в Одеській області (с. 12–13). Як і в попередніх працях, що належать до 20-томного проекту, тут окреслено тенденції розвитку досліджуваної говірки в умовах іншомовного (українського, російського, молдавського) оточення (с. 15).

Саме в цій, першій частині книжки авторка висловлює головну ідею, спрямування своєї праці: «Наука про будь-яку мову, про її живу народну основу не може розвиватися і збагачуватися фактами без докладної характеристики говорів, особливо тих, які функціонують <...> в умовах переселенських анклавів різної величини й різного часу виникнення» (с. 16). Дослідження В. Колесник, за її власним переконанням, покликане стати істотним внеском до емпіричної бази української та болгарської діалектології, в чому читач пересвідчується, знайомлячись із лексикою, представленою в словниковій частині, та з автентичними болгарськими текстами.

Основна частина праці В. Колесник — «Чийшійська говірка. Словник» (с. 21–653). Це реєстр найуживанішої лексики, яку дослідниця взяла безпосередньо зі спонтанного мовлення мешканців с. Городнього. Реєстрові слова подано не у фонетичній транскрипції, а в літературній болгарській транслітерації, що істотно полегшує роботу з лексикою при її використанні як ілюстраційного матеріалу в лінгвістичних студіях. Однак укладачка не нехтує діалектними особливостями вимови, важливими для правильного прочитання слів: *йáла, йелá, илá* 'іди, приходить' при літературному *елá* (с. 223), *манжетъ* 'манжета', літ. *маншет* (с. 320), *ру̀мна (ми)* 'спаси на думку', літ. *хрумна* (с. 484). Інколи В. Колесник демонструє весь перелік діалектних форм, характерних для мови мешканців с. Городнього: *трєндáфял, триндáфял, тръндáфил, трєндáвил* 'троянда' (с. 551).

Міждіалектна й міжмовна асиметрія не завжди дозволяють дібрати однозначний і точний відповідник до чийшійських екзотичних лексем. Більш ніж до половини реєстрових одиниць В. Колесник застосовує описовий переклад. Це зумовлено й необхідністю тлумачення деяких понять, переважно незнайомих сучасному читачеві навіть у болгарській метрополії: специфічний садівничий термін *далдърмъ* укладачка тлумачить болгарською як «далдърма, отведено и заровено в земята клонче за да пусне корен» («гілка, яку відігнули та прикопали, щоб вона пустила корінь»), а українською — як 'кореневий відвід' (с. 127), *ла̀вшиняк* у словнику пояснено як «черга за пейка і на стена, предназначена за постилане на лавици, по цвят най-често са черни с жълти и червени нишки 'ліжник, домоткана чорна шерстяна ковдра з жовтими та червоними смужками'» (с. 296), *търліци* «плитка домашна обувка» («пласке домашне взуття») 'повстяні тапки і плетені' (с. 562).

В. Колесник намагається врахувати всі фонетичні, словотвірні й лексичні варіанти слів, які вживаються в городнянській говірці: *абѣт* (с. 22) та *убѣт* (с. 569) 'обід', *а́гне, а́гни* (с. 23) і *йѣгни* (с. 223) 'ягня', *абыкнав'ѣну* (с. 22) та *абы́чну* (с. 23) 'завичай', *живо́т* і *жизня́* (с. 166) 'життя', *дрѣжди* (с. 148) та *маѣ* (с. 326) 'дріжджі'. Легко запам'ятати різницю між значеннями омонімів *грівна* 'українська грошова одиниця, гривня' та 'браслет', оскільки, на відміну від літературної мови, у чийшійській говірці ці два слова вимовляють дещо по-різному (с. 114–115). У словнику відбиваються найрізноманітніші запозичення: українізми — *бидарка* 'двоколійний віз' (с. 49), *бондар* (с. 56), *сирнік* 'сірник' (с. 506), *скърта* 'копиця' (с. 510), росіянізми — *блин* 'млинець' (с. 53), *гаршюк* 'горщик' (с. 103), *фкалувам* 'багато працювати' (с. 608), тюркізми — *йеміші* 'солодоші' (с. 225), *филіз*, 'пагін' (с. 608), зокрема тюркізми арабського походження — *абá* 'груба валяна вовняна тканина' (с. 21), *ферджѣ* 'чоловічий довгий суконний верхній одяг — пальто' (с. 607) тощо.

У новій праці В. Колесник є додаток — кілька кольорових глянцевиx світлин із зображенням згаданих у словнику специфічних реалій болгарської культури. Читачі, мало знайомі з болгарським традиційним побутом, мають можливість завдяки цим фото дізнатися про вигляд таких предметів, як *чепра́зи, барѣзи, кюп, стѣмна, ба́ска, чеврѣ, манѡфел, пешкір, лавичник*.

Мети цього дослідження — відобразити лінгвоетнокультурну своєрідність українських болгар у синхронії й діахронії, — вчена, без сумніву, досягла. В. Колесник дбайливо фіксує в словникових статтях репліки інформантів, дотичні до реєстрових одиниць: *ні́вга* 'ніколи' — *ні́вга ни съ см'ей на свѣта Бугуродица* «ніколи не смійся на день святого Богородиці» (с. 373), *нѣшту* 'щось' — *Аку имаши душмани, знач'е нѣшту струваш* «Якщо ти маєш ворогів, значить, ти чогось вартий» (с. 372), *пѣт* 'дорога, шлях' — *Койту пѣрви намери дитету на пѣт'а, става крѣсн'ак* «Хто перший знайде дитину на дорозі, той стане її хрещеним» (с. 461), *пурт'ка́л* 'апельсин' — *Ала-бала пурт'кала* «Тари-бари апельсин» (с. 452), *рабу́та* 'праця, заняття' — *Нимала баба рабу́та, чи си купила прас'єнци* «Не мала баба клопоту, купила порося» (с. 465).

У праці В. Колесник значне місце відведено хрононімам — *Масл'єница, Мáслиница* 'Масниця' (с. 205, 324), *Танáсуфд'єн* 'день святого Афанасія' (с. 289), *Малкъ Кол'адѣ* 'Мала Коляда; Коляда для дітей' (с. 318), *Лусарската нид'єл'а* 'Русальна неділя' (с. 308, 371), *Тѡдурувден* 'день вчч. Феодора Тирона' (с. 548). Словник фіксує чималу кількість назв, пов'язаних зі святковою обрядовістю — *мáртеничка* 'прикраси з кручених червоних та білих ниток, які приколнують на одяг 1 березня' (с. 322), *пеперуда* 2. етн. Пеперуда 'весняне свято, обряд викликання дощу' (с. 396), *пѣта* 1. 'прісний хліб'; 2. 'народний звичай готувати та роздавати *пѣту*, коли дитина починає ходити' (с. 403), *прѡшка* 'відвідування молодими сватів після весілля' (с. 435), *рѣбник* 'пиріг з рибою (страва до свята Зимового Миколи. — О. М.)' (с. 477) тощо. Читач дізнається про те, що чийшійські болгари кличуть свиней *гѣци-гѣци* (с. 123), а котів — *маць-маць* (с. 325), що «равлик-павлик» зветься *тодѣр-бодѣр* (с. 548). Інформантки пояснюють, що *руси́ца* означає не лише росу, а й невинну, цнотливу дівчину (с. 684). У контексті дівочої цноти чийшійці старшого покоління згадують і напій *медяна раке* 'медова (солодка) горілка', якою молода частувала гостей після першої шлюбної ночі, якщо виявлялася «чесною» (с. 327).

Укладачка словника знайомить читачів з різноманітними ономазіологічними курйозами — наприклад, що означає *калканюв цв'єт* 'калкановий (камбаловий) колір' (с. 232), *пуврѣштану дите* 'букв. повторна, повернена дитина' (с. 442), *фасул'ува шапка* 'квасолева шапка' (с. 606). Трапляються у словнику й паремії: *Присм'ал съ ѣ дармон на раш'єту, чи му ѣдри дупкити* «Сміялося решето з сита, що в того великі дірки» (с. 155); *Кротку агни ут дв'є майки сучи* «Покірливе ягня двох маток сесе» (с. 314); *Раждадала майка синув'є, да н'є ѣ майлѣть б'єз ората* «Родила мати синів, щоб квартал не був безлюдним» (с. 315); *Їад'є кѣту м'єчка, рабу́ти кѣту бубул'єчка* «Їсть як ведмідь, а працює як кузька» (с. 329); *Млогу баби* — *на дит'єту пѣп н'є ѣ вѣрзан* «Багато повитух — у дитини пуповина не перев'язана» (с. 335); *Вѣрзѣн поп* — *мирну с'єлу* «Зв'язаний піп — спокійне село» (с. 414) та ін.

Остання частина книжки «Образци на текстове» («Зразки текстів») (с. 653–682) містить 20 розповідей з різних сфер народного життя болгар с. Городнього. Тут є крайнознавча розвідка про Чийшію, докладні описи технологій крою та шиття, тваринництва, кулінарії; місцеві жителі діляться з інтерв'юерами своїми знаннями з мі-

фології, святкової та родинної ритуалістики, розповідають про дошлюбні та весільні звичаї й прикмети, що, безумовно, розширює й деталізує етномовну картину світу болгар-переселенців в уяві дослідників. Важливо також, що В. Колесник, добираючи тексти, дбає про представлення болгарської лінгвоетнокультури на мовному острові в її динаміці, саме тому інформанти — представники різних поколінь, їм від 38 до 95 років.

Читачі мають змогу не лише дістати цікаві факти про традиційний болгарський побут, а й скласти уявлення про інтелектуальне багатство нащадків болгар-переселенців, надто старшого покоління. Так, добре структурована й інформаційно насичена усна розповідь Г. І. Іванової «Жънски дреи» («Жіночий одяг») справляє враження досконалого володіння науковим стилем, проте виявляється, що 94-річна городнянка закінчила лише чотири класи (с. 662–666). І хоча, за свідченням самої В. Колесник, у підготовці матеріалів допомагали вчителі місцевої школи (с. 4), але низка інших текстів засвідчує, що втручання фахівців-філологів у записані розповіді було мінімальним. Також заслугоує на увагу той факт, що згадки про минуле бережуть і вільно відтворюють молоді люди, які не застали ані тих звичаїв, ні пов'язаних із ними реалій. Так, корінна чийшійка З. С. Курдоглова, якій на момент проведення інтерв'ю ще не виповнилося 40, добре знає, як у давні часи дівчина могла кілька годин стояти з парубком біля криниці, тримаючи коромисло з повними відрами (с. 658). А вживання іншою молодією болгаркою дієслів у теперішньому часі, а не в минулому, при описі святкування Різдва — *од'ят ирг'єни* «ходять парубки», *жинити късьт пърч'єнца ут сурвачкътъ* «жінки відривають шматочки від оздобленої на Різдво кизилової гілки (сурвачки)» (с. 659) переконливо свідчить про те, що найдавніші колядні звичаї, принесені з прабатьківщини, природні та популярні серед сучасної болгарської молоді, яка живе в Україні.

Праця В. Колесник орієнтована на широке коло читачів — як фахівців-болгаристів, так і тих, хто лише бажає ближче познайомитися з непересічним світом болгарського мовного острова на Півдні України. Для оформлення палітурки використано картину «Дух печі», автор якої, український болгарин, бессарабський та кримський художник Олександр Кара, відомий і в мистецьких колах метрополії. На цій картині — типовий болгарський сюжет, що одразу привертає увагу шанувальників жанрового живопису. Такий вибір ілюстрації красномовно свідчить про прагнення В. Колесник наголосити на безперервності етнокультурних традицій, привернути увагу аудиторії до вічних цінностей, серед яких — і рідна болгарська мова, успадкована від предків-мігрантів, а також продемонструвати потужну енергетику мови переселенців у позамовному просторі на теренах українського Півдня.

О. Малаш

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ, Україна

Електронна пошта: darmodej@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-5726-5646>

O. Malash

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: darmodej@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-5726-5646>

Kolesnyk V.

THE DIALECT OF THE BULGARIANS OF THE VILLAGE OF HORODNIE (CHYISHIYA), BESSARABIA: A DICTIONARY

Odesa: Astroprint, 2019. 684 p.

Дата надходження до редакції — 16.03.2020

Дата затвердження редакцією — 19.03.2020

До уваги авторів: нові правила оформлення публікацій у журналі
«Мовознавство» див. на сайті : <https://movoznavstvo.org.ua/>